

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА НА УРОКАХ СВІТОВОЇ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ, ЗАНЯТТЯХ ШКІЛЬНОЇ ТЕАТРАЛЬНОЇ СТУДІЇ

Сніжана КУРКІНА (Кіровоград)

У статті подається методика викладання історії театального мистецтва на уроках світової художньої культури, заняттях театальної студії. Обґрунтовується ефективність використання мультимедійних технологій в процесі ознайомлення старшокласників з історією театру.

В статті раскрыто методику преподавания истории театального искусства на уроках мировой художественной культуры, занятиях театальной студии. Обосновывается эффективность использования мультимедийных технологий в процессе ознакомления старшеклассников с историей театра.

Ключові слова: театр, мистецтво, театально-виконавська діяльність, художня діяльність, імітаційні ігри, історичні імпровізації, світова художня культура, мультимедійна інформаційна технологія.

Актуальність теми. Процес реформування освітньої галузі в Україні, пошуки ефективних шляхів здійснення гуманізації навчання й виховання, створюють особливо сприятливі умови для гуманітаризації шкільної освіти, як першої, і мабуть, найважливішої освітньої ланки, яка формує загальний інтелектуальний, культурний, духовний рівень людини в майбутньому. Водночас активізується пошук і розробка нових навчальних технологій, що мають за мету усунення перевантаження учнів й підвищення якості освіти. Звернення уваги науковців, вчителів-практиків до рівня й якості викладання, ступеня інформативності навчальних програм гуманітарних, мистецьких дисциплін в школі обумовлюється розумінням виключної важливості художньо-естетичного виховання, формування позитивних духовних, моральних якостей особистості, що прищеплюються під час спілкування з мистецтвом й безпосереднім досягненням різноманітних видів і форм художньо-творчої діяльності з самого раннього віку.

Театр є мистецтвом, яке створює незабутні образи й справляє на глядачів найбільш сильний емоційний вплив за допомогою використання цілого арсеналу художніх засобів різних видів мистецтва (літератури, музики, живопису, хореографії тощо). Вивчення школярами мистецтва театру, зокрема його історії з паралельним залученням до реалізації набутих знань в практичній театально-творчій роботі, сприяє формуванню креативних якостей, ознайомленню з кращими здобутками світової й вітчизняної художньої культури, засвоєнню загальнолюдських цінностей.

Метою даної статті є ознайомлення керівників театральних студій, вчителів світової художньої культури з методикою викладання театального мистецтва для учнів старших

класів, ознайомлення із особливостями застосування різноманітних форм і прийомів театально-творчої діяльності. Розкрито специфіку використання нових інформаційних (мультимедійних) технологій на заняттях театальної студії, уроках художньої культури.

Проблеми, пов'язані із розвитком дитячої творчості широко вивчалися науковцями, педагогами, психологами, громадськими діячами і письменниками, починаючи із XIX століття. У психологів Л. Виготського, В. Запорожець, В. Кудрявцева, Г. Костюка, С. Максименка, Д. Ельконіна, педагогів Я. Корчака, А. Макаренка, Я. Мамонтова, С. Шацького, письменників Р. Тагора, Л. Толстого, О. Блока є праці (монографії, статі у періодичних виданнях, художні твори), у яких порушено означену проблематику.

Вивченню особливостей дитячої творчості, яка розгортається у межах функціонування театральних студій для дітей присвячені роботи засновників драматичних і музичних театрів для дітей А. Брянцева, Н. Сац, П. Слоніма. Психологічні аспекти розвитку дитячої творчості в процесі знайомства з мистецтвом театру, проблеми функціонування дитячих театрів розглядаються в працях М. Бахтіна, М. Кнебель, А. Лурія, К. Станіславського. Проблема «театр і діти» розглядалася у найрізноманітніших аспектах: мистецтво дітей – дітям; мистецтво дітей – соціально незахищеним громадянам; театр – універсальне освітнє середовище; театральна гра як збереження народних фольклорних традицій; театр як засіб соціальної і психологічної реабілітації; театр – лікувальний інструмент у спеціальних закладах [1; 3].

Сучасними психологами Ф. Бичкуриною, Є. Ігнатієвим, Г. Кудіною, О. Нікіфоровим, Г. Петровою, Т. Шуртаковою досліджувалися особливості художнього, естетичного, морального виховання школярів засобами різних видів мистецтва, зокрема театального. Окрім цього, заслуговує на вивчення досвід роботи професіоналів дитячого театального руху України і Росії: С. Казарновського, С. Клубкова, Ф. Сухова, О. Тюкавкіна, О. Федорова, В. Чикішева.

Водночас, можна спостерігати відсутність теоретичного узагальнення досвіду практичної роботи театральних педагогів, керівників дитячих театрів і студій, більш-менш серйозних розробок в галузі театальної педагогіки,

методики ознайомлення дітей з мистецтвом театру, історичними етапами його розвитку, які були б розрахованими на дітей різних вікових категорій також немає.

Керівники аматорських театральних гуртків, дитячих театрів, викладачі шкільних курсів мистецького спрямування вважають, що знайомство з мистецтвом, зокрема театральним, повинно розпочинатися з молодшого шкільного віку і супроводжувати дитину протягом всього часу перебування школі. Звичайно, психологічні особливості молодшого, середнього, старшого шкільного віку зумовлюють необхідність застосування різних прийомів і методів, форм театральної творчої роботи з дітьми у той чи інший віковий період.

Під час вивчення театральних програм, розрахованих на діяльність дитячого аматорського колективу, театру-студії й закінчуючи програмами професійного навчання, нами була виявлена тільки одна програма, що передбачає роботу в декількох видах театральної діяльності [2]. У програмі шкільного курсу «Світова художня культура», на жаль, передбачено мізерну кількість годин на вивчення театрального мистецтва, його історії, етапів формування й розвитку від епохи античності до сьогодення. Але театр є мистецтвом синтетичним, тобто таким, що об'єднує і сполучає літературну, музичну, хореографічну й інші галузі творчості, тому й надання знань про історичні етапи розвитку театру, ознайомлення школярів з життям і творчістю видатних драматургів, специфікою розвитку театрального мистецтва в Україні, Росії, інших країнах близького й далекого зарубіжжя, застосування елементів гри, імітації, інсценування повинні бути присутніми на кожному уроці художньої культури.

Досліджені нами програми й методики орієнтовані або на загальне культурологічне, художньо-естетичне виховання школярів, або на виховання глядацької культури, або на активізацію творчої виконавської діяльності учнів. Натомість ми впевнені, що в процесі пошуку ефективних важелів виховання школярів за допомогою театрального мистецтва варто шукати шляхи чергування функцій виконавця й глядача, які стали б засобом перевірки й закріплення отриманих знань в області мистецтва театру.

Звернемося до методики ознайомлення старшокласників з історією театру, яка здатна доповнити й збагатити знання у галузі художньої культури, сприяти вдосконаленню виконавської діяльності особистості, вмінню сприймати професійні спектаклі. Така методика може знадобитися в роботі фахівців соціокультурної сфери: викладачів мистецьких дисциплін в школі, зокрема йдеться про курс

«Світова художня культура», керівників гуртків, студій, театрів для дітей, що функціонують як всередині школи, так і в школах естетичного виховання, дитячих юнацьких центрах тощо.

Мета розробленої методики полягає у створенні в учнів об'ємного й цілісного уявлення про театральне мистецтво певної епохи або країни з використанням досягнень суміжних галузей педагогіки. Представлена методика побудована на застосуванні сучасних досягнень і новітніх методик викладання гуманітарних дисциплін у школі, є зорієнтованою на використання у навчальному процесі нових інформаційних технологій, зокрема мультимедіа, що дозволяє досягти більше легкого, але довгострокового запам'ятовування навчальної інформації. Пошук і розробка нових технологій навчання продиктовані метою реформування освітньої системи – усунути перевантаження учнів, зробити процес навчання творчим і одночасно підвищити якість отриманих знань. Театральна педагогіка створює найбільш сприятливі умови для поліпшення емоційного мікроклімату в шкільному середовищі, налагодженню контактів в колективі, оскільки «...завжди передбачає відкрите партнерське спілкування між учнями і вчителями, вільну мізансцену уроку, імпровізацію і творчий пошук у пізнавальному процесі, активну позицію учнів, продуктивну проектну діяльність» [1; 7].

Отже, ми пропонуємо, починаючи з дев'ятого класу на заняттях художньої культури розглядати театральне мистецтво однієї-двох країн або епох протягом навчального року. У дев'ятому класі освоювати історію театру Античності (Давня Греція), італійського Відродження (комедія дель арте), у десятому класі – особливості драматургії пізнього Відродження (У. Шекспір, Лопе де Вега тощо), французький класицизм, у одинадцятому – російське театральне мистецтво XIX-XX ст., театр українських корифеїв. Під час вивчення означених розділів, які, в свою чергу, мають поділ на теми, ми пропонуємо використовувати такі компоненти: теоретичне засвоєння навчального матеріалу, програвання навчального матеріалу, ведення робочого зошита учнів і мультимедійну презентацію.

Така методика роботи передбачає вивчення історії театру на заняттях художньої культури, а також в ході роботи театральної студії. Особливість вивчення історії театру на уроках художньої культури полягає в тому, що освоєння теоретичного матеріалу обов'язково необхідно підкріплювати в ході практичних занять. Зрозуміло, не усі учні старших класів відвідують шкільну театральну студію, не у

всіх школах працює театральний педагог. Отже, постає питання використання елементів практичної театральної роботи в ході уроків світової художньої культури.

Виникають питання методичного й змістовного характеру: як раціонально розподілити час; як захопити театральнотворчою діяльністю якомога більше учнів класу; як театральну теорію не звести до лекції, відірваної від практичного навчання; як вивчати історію театру з користю для усіх мистецьких, гуманітарних дисциплін; як зберегти ігрову форму уроку й при цьому допомогти учням засвоїти нову для них мистецтвознавчу термінологію, збільшити їх активний словниковий запас, і, нарешті, як вплинути на зміст не тільки навчальної, але й позанавчальної, позашкільної діяльності учнів – виробити потяг до прекрасного, зробити кожного учня поціновувачем мистецтва на все життя.

Вивчення історії театру на уроках світової художньої культури значно збагачує основний зміст курсу, надає велику кількість додаткових знань з різних мистецьких галузей, створює базу для заснування в школі театральної студії. Якщо ж така студія вже є, то робота з вивчення історії театру на уроках СХК, дозволяє поповнювати лави студійців за рахунок учнів, які зацікавилися театральною творчістю в ході занять.

Якщо ознайомлення з історією театру проходить в рамках занять театральної студії, варто застосовувати добре знайомі учням вправи з акторської майстерності, які, звичайно, будуть інакше інтерпретуватися, наповнюватися новим змістом, але в основі залишатися тими ж. Використання засвоєного раніше одразу налаштовує учнів на звичну атмосферу свободи й азарту творчості [6; 210].

В останні роки метод відтворення реальної історичної ситуації через гру в різноманітних варіаціях використовується школами, ДЮЦами, іншими соціокультурними установами. Досвід такої роботи мають школи Харкова, Запоріжжя, Львова, Москви, Санкт-Петербурга, у яких, здебільшого, керівники дитячих театрів-студій є викладачами СХК. На особливу увагу заслуговує метод занурення в культурно-історичні епохи Давнього Єгипту, Давньої Греції, Риму й Середньовіччя за допомогою театралізацій [7; 25]. У нашій версії «програвання» досліджуваного матеріалу - це сюжетно-рольові ігри старшокласників на заняттях театральної студії, уроках СХК під час яких учні придумують етюди, діють в образах певних персонажів, пропонують варіанти культурно-історичних трактувань, виготовляють декорації, маски, костюми, реквізит.

У результаті участі в імітаційних іграх, що відтворюють реальні умови практичної діяльності, у старшокласників відзначається загальне підвищення мотивації до вивчення світової художньої культури, історії театру, активізується інтерес, уява, схильність до пошуків, експериментів. Процес засвоєння знань у грі носить природний і мимовільний характер. Якщо на заняттях СХК перед учнями стоїть головне завдання – запам'ятати, то на заняттях театральної студії – створити сценічний образ. Уява старшокласників здебільшого ще пов'язана з моторикою, тому їм часом буває складно уявляти «про себе». Педагогіка мистецтва має справу не з формальними знаннями, а з образами. Саме тому відтворення реальної історичної ситуації розвиває в учнів образне мислення, формує в них прагнення творчо переосмислювати ті чи інші правила, розвиває уміння перетворювати теоретичний матеріал.

Практичне застосування інформації сприяє більш глибокому розумінню історії театру, засвоєні знання краще запам'ятовуються й значно довше зберігаються в пам'яті учнів. В ході експериментів учені помітили виразний зв'язок між методом, за допомогою якого учень засвоював матеріал, і здатністю згодом відновити цей матеріал у пам'яті. Наприклад, тільки чверть почутого матеріалу поданого в лекційній формі залишається в пам'яті. Якщо ж учень має можливість сприймати теоретичний матеріал у поєднанні з відповідною наочністю, то частина матеріалу, що залишається в пам'яті, підвищується до 50%. Якщо ж долучити учня до активних дій в процесі вивчення, то частка засвоєного може скласти 75% [8; 33]. Наша методика пропонує використовувати робочі зошити і мультимедіа у якості додаткового джерела одержання інформації для старшокласників.

Зміст робочого зошита підбирає учитель, роздає його кожному учневі як джерело інформації, теоретичну основу досліджуваної теми. Такий роздрукований конспект складається з декількох сторінок тексту й містить весь лекційний матеріал. У ньому не дістає лише деяких слів, фраз, які старшокласник повинен підібрати і вписати сам у процесі мультимедійної презентації. В процесі роботи з такими зошитами варто дотримуватися умов, що створюють проблемно-пошуковий характер процесу навчання. Наприклад, будь-яку інформацію педагог надає учням тільки після того, як вони вичерпали можливості її одержання з інших джерел (з мультимедійної презентації, спілкуючись з товаришами, шляхом зіставлення фактів, використовуючи підказки тощо). Тільки в цьому випадку мислення й пам'ять звикнуть

до активної роботи, що є запорукою міцного засвоєння знань. Не варто подавати інформацію, поки в учнів не виникне в цьому потреба. Тільки тоді історичні відомості будуть максимально продуктивно засвоєні [6; 209].

Мультимедійна інформаційна технологія стає усе більш розповсюдженою в галузі шкільної освіти. Спрошується процес підготовки, збору, зберігання й транспортування цифрової інформації. Здійснюється інтеграція значних обсягів інформації на єдиному носії. Необхідний час для вивчення конкретного матеріалу в середньому зменшується на чверть. Під час роботи з навчальною інтерактивною програмою на базі мультимедіа, як правило, посилюється увага, розвивається спостережливість. Підвищується інформативність проведених занять, оскільки мультимедіа презентує її у найбільш ефективній формі, з урахуванням сутності самої інформації. З'являється можливість сполучати теоретичний і наочний матеріал. Мультимедійні технології дозволяють урахувати індивідуальні психофізіологічні особливості особистості, ініціюють процеси розвитку певних видів мислення учнів [9; 44-45], [10; 34-35].

Дослідження психологів показали, що залучення мультимедіа в сферу освіти спричиняє ряд змін у структурі особистості, значно підсилюючи вимоги до точності формулювань, логічності й послідовності викладу, підвищуючи значення рефлексії [10; 57]. Однак через те, що мультимедійні технології навчання забезпечують легкість одержання готових висновків з найбільш авторитетних інформаційних джерел, відзначається уповільнення творчого розвитку особистості, звужується коло інтересів, формується орієнтація на споживання інформації без її критичного осмислення. Людина з недостатньо розвиненим творчим мисленням в умовах реального життя зазнає труднощів у прийнятті рішень у нестандартних ситуаціях.

Для того щоб вивести пошуково-дослідницьку й творчу діяльність старшокласників на більш високий рівень необхідно: пропонувати учням різноманітні завдання евристичного характеру, ставити проблеми, на які неможливо дати однозначну відповідь, допомагати школярам формулювати власну думку щодо сутності освоюваного питання, стимулювати допитливість, заохочувати висловлювання оригінальних ідей, створювати умови для наслідування творчої поведінки. Отже, проектуючи процес навчання старшокласників історії театру на заняттях театральної студії, уроках СХК з використанням робочих зошитів учнів і

мультимедіа, варто аналізувати можливості застосування прямого й опосередкованого педагогічного впливу, дотримуватися дидактичних принципів навчання, зрештою, використовувати зазначені засоби не заради самого факту їхнього застосування, а з метою інтенсифікації навчального процесу.

Приведемо зміст фрагменту уроку СХК, присвяченого вивченню художньої культури епохи Відродження, історії тогочасного театрального мистецтва. Тема «Театр епохи Відродження (комедія дель арте)».

1-2 уроки: знайомство з театром епохи Ренесансу, його походженням, змістом, естетикою. Форма уроку: мультимедійна презентація з використанням матеріалів робочих зошитів. Структура уроку: вступна частина - повторення й закріплення попереднього матеріалу (театр Давньої Греції) у формі вікторини-гри, основна частина - вивчення нового матеріалу.

3-5 уроки: творчі й практичні завдання. Наприклад: читання тексту п'єси (знайомство із сюжетом, вивчення стилістичних і жанрових особливостей драматургії; створення ескізів костюмів (відмінності одягу молодого й літнього чоловіків, особливості використання масок старих, слуг, закоханих); етюди на відтворення сценічної поведінки актора епохи Відродження (його засоби виразності, особливості пластики, жести, міміки, голосу, мови); встановлення розходжень у театральному етикеті епохи Відродження й сучасності. Результати творчих і практичних завдань порівнюються, аналізуються, обговорюються всіма учнями.

6 урок: підготовка до контрольної роботи. Урок починається взаємоконтролем. Вчитель пропонує гру-словник (учень тягне картку зі словом із словника по історії театру епохи Відродження, і, не показуючи цього слова, повинен пояснити його іншим жестами). Вивчення сюжетів і читання текстів п'єс комедій дель арте. Узагальнення, закріплення вивченого матеріалу: творчі й практичні завдання.

7 урок: урок-контроль: домашні етюди старшокласників, які створювалися окремими групами (з елементами костюмів, реквізиту, музичного оформлення, декорацій тощо). За підсумками показу відбираються найбільш вдалі роботи, вони обговорюються, доопрацьовуються до рівня міні-спектаклю із конфліктом, драматургічною структурою (зав'язка, кульмінація, розв'язка) на 10-15 хвилин. Такий спектакль може бути продемонстрований на шкільному святі, концерті, огляді самодіяльних шкільних театральних колективів тощо.

8 урок: підведення підсумків. Прогін міні-спектаклю. Колективні етюди-імпровізації в естетиці театру епохи Відродження. Можливий перегляд відеозапису спектаклю у стилістиці комедії дель арте у виконанні професійної театральної трупи.

За аналогією з наведеним змістом занять можна працювати по історії театру в межах будь-яких інших епох і країн. У цьому випадку змінюються тільки творчі й практичні завдання. Так при вивченні Давньої Греції можна зробити акцент на мовному посиленні й жестовій виразності виконавців, при вивченні французького класицизму - на знайомстві з канонічними позами й мізансценами, а також понятті «штампа» у театральному мистецтві. Переходячи до ознайомлення старшокласників з російським театральним мистецтвом XIX-XX ст., театром українських корифеїв варто звернути увагу учнів, що театри всіх історичних епох працювали в рамках театру зображення, подання, і лише в останні століття сценічне мистецтво прийшло до театру переживань.

Методика передбачає використання наскрізних, загальнотеатральних тем: бесіди про мистецтво театру і його види, про спектакль і його творців. Освоєння тем з історії театру відбувається в постійному зіставленні із сучасним театральним мистецтвом і етикетом. Такий підхід дозволяє аналізувати, як розвивалися закони творчості, як змінювалося розуміння завдань театрального мистецтва. Запропонована методика дозволяє вивчати не тільки історію театру, але й історію країни, її художньої культури в цілому, тому що в процесі навчання порівнюються, зіставляються здобутки інших видів мистецтва, окремі етнографічні об'єкти, які розглядаються в незвичайному ракурсі.

Цикл занять завершує урок-концерт, складений з найцікавіших елементів навчальних робіт. Цей показ важливий, тому що вивчення історії театру, театального мистецтва є неефективним без сценічних результатів. Передбачений методикою сценічний показ не обов'язково має перерости в концерт-спектакль із залученням глядацької аудиторії, оскільки є засобом перевірки й закріплення отриманих знань. З іншого боку, на найбільш вдалий спектакль можна запрошувати не тільки батьків, але й учнів школи, яким буде цікаво ознайомитися з ходом театральної роботи старшокласників. Окрім цього, у межах такої роботи учні, які беруть участь в роботі театральної студії практикуються в акторській майстерності. Виконавцям надається можливість показати все, чому вони навчилися, по реакції

залу одержати оцінку своєї творчості, зробити висновки й використати їх у наступних сценічних роботах. Важливо, щоб проведена навчальна робота не залишилася «за закритими дверима», а перетворилася нехай у спектакль «одного показу», але все-таки спектакль.

Саме тому викладачу СХК, керівнику театральної студії потрібно здійснювати логічний і природний перехід від художньої творчості до сприйняття театрального мистецтва. Потрібно також реалізовувати знання театрального мистецтва, його принципів й законів, які учні отримують в ході творчих занять, при сприйнятті спектаклю. Тоді виконавська діяльність школярів вирішує проблеми одержання знань і навичок і одночасно формує потребу в них. Такий взаємозв'язок не тільки підвищує якість навчання, але й встановлює живий зв'язок навчання з життям.

Також радимо використовувати прийом, коли за допомогою перегляду професійного спектаклю учні підвищують рівень загальнотеатральних знань і вдосконалюють акторську майстерність. Завдяки такому перегляду можна закріплювати й розширювати знання з історії театру. Доведено, що навчальна діяльність сприяє розумінню професійних спектаклів, і навпаки, поза спеціальними знаннями й просте театральне дійство виявляється багато в чому незрозумілим учням. Пропоновані нами шляхи взаємозв'язку видів художньої діяльності при засвоєнні учнями театрального мистецтва можуть бути використані педагогами в роботі з різними віковими групами. Змінюється тільки ступінь складності пропонованих викладачем завдань і вправ, вікова адаптація навчального матеріалу й темпи його засвоєння.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Никитина А. Б. Парадоксы детского театрального движения в России // Союзное вече. – 3-9 июля 2008. - № 25 (213).
2. Ершова А. П., Пеня Т. Г. Программа театральных занятий для учащихся 1 – 4-ых классов // Театр и образование: Сб. науч. трудов / Отв. ред. Е. К Чухман. М., 1992. С. 115-125.
3. Снова о критериях // Искусство в школе. 2003. - № 5. - С. 18-23.
4. Рубина Ю. И. Театральная самодеятельность школьников: Основы пед. руководства: Пособие для учителей и руководителей театр. коллективов / Ю.И. Рубина, Т. Ф. Завадская, Н. Н. Шевелёв. 2-е изд., пер. и доп. М., - 1983.
5. Смирнова Е. И. Теория и методика организации самодеятельного творчества трудящихся в культурно-просветительных учреждениях: Учеб. пособие для студентов культ.-просвет. фак. ин-тов культуры, искусств, пед. вузов и ун-тов. М., - 1983.
6. Театр, где играют дети: Учеб.-метод. пособие для руководителей детских театральных коллективов / Под ред. А. Б. Никитиной. М., - 2001.

7. Злотников В. Феномен школьного театра // Искусство в школе. 2003. - № 2. С. 24-26.

8. Кирмайер М. Мультимедиа. СПб., - 1994.

9. Информационные технологии в гуманитарном образовании: Сб. ст. / Науч. ред. и сост. И. М. Болотников, В. В. Головин. СПб., - 2005.

10. Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании: Учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. М., - 2003.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Куркіна Сніжана Віталіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: удосконалення навчально-виховного процесу у вищій та початковій школі засобами мистецьких дисциплін, історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки.